Középszintű történelem érettségi fogalomtár (2020-as NAT)

1. Az ókor (Keleti civilizációk, Hellász, Róma, Vallások)

Keleti civilizációk és az ókori Hellász

- **Öntözéses földművelés:** A folyóvölgyekben (pl. Nílus, Tigris, Euphrátesz) kialakult gazdálkodás, ahol csatornákkal és gátakkal szabályozták a vízrajzot a magas terméshozam érdekében.
- **Fáraó:** Az ókori Egyiptom teljhatalmú, istenként tisztelt uralkodója.
- **Piramis:** Négyzet alapú, gúla alakú síremlék, az egyiptomi fáraók temetkezési helye.
- **Hieroglifa:** Az ókori Egyiptomban használt, képszerű elemekből álló írásrendszer.
- **Ékírás:** Az ókori Mezopotámiában (sumerok) kialakult, agyagtáblákba nyomott jelekből álló írás.
- **Kasztrendszer:** Az ókori Indiában kialakult, születés alapján meghatározott, átjárhatatlan társadalmi csoportok (kasztok) rendszere.
- **Polisz:** Görög városállam; a várost és a környező mezőgazdasági területet magában foglaló független politikai egység.
- **Akropolisz:** Fellegvár; a görög poliszok magaslatra épült, erődített vallási és védelmi központja (pl. Athénban).
- **Arisztokrácia:** „A legjobbak uralma”; a származási alapon vezető, nagy birtokokkal rendelkező társadalmi réteg.
- **Démosz:** A nép; az ókori görög társadalom azon szabad tagjai (iparosok, kereskedők, földművesek), akik nem tartoztak az arisztokráciához.
- **Demokrácia:** Népuralom; olyan államforma, ahol a hatalom a politikai jogokkal rendelkező polgárok kezében van (pl. Athén).
- **Népgyűlés (Eklészia):** A legfőbb törvényhozó és döntéshozó testület Athénban, amelyen minden 20 év feletti szabad férfi polgár részt vehetett.
- **Cserépszavazás (Osztrakiszmosz):** Athéni eljárás a zsarnokság (türannisz) megelőzésére; 6000 szavazat felett a megjelölt polgárt 10 évre száműzték a poliszból a vagyona megtartásával.
- **Sztratégosz:** Katonai parancsnok és hadvezér Athénban; a 10 választott sztratégosz volt a polisz tényleges politikai vezetője.
- **Hoplita:** Nehézfegyverzetű görög gyalogos katona.
- **Helóta:** A spártaiak által meghódított, jogfosztott, a földet művelő őslakos népesség, amely az állam tulajdonában állt.
- **Hellenizmus:** Nagy Sándor hódításai nyomán kialakult ókori keleti és görög kultúra, illetve gazdaság keveredése és korszaka.
- **Falanx:** Szorosan egymás mellett, több sorban felsorakozó, pajzsot és lándzsát viselő hoplitákból álló görög harci alakzat.

A Római Birodalom

- **Patrícius:** A római társadalom gazdag, nemesi származású, politikai jogokkal rendelkező vezető rétege.
- **Plebejus:** A római társadalom alsóbb, szabad, de politikai jogokkal kezdetben nem rendelkező rétege (földművesek, iparosok).
- **Polgárjog:** Az ókori államokban (főként Athénban és Rómában) a szabad lakosok azon joga, amely feljogosította őket a politikai életben való részvételre, birtoklásra és jogi védelemre.
- **Consul:** A Római Köztársaság élén álló két legfőbb katonai és polgári tisztségviselő, akiket egy évre választottak.
- **Senatus:** A vének tanácsa Rómában; a legfőbb döntéshozó, külpolitikai és pénzügyi irányító testület.
- **Dictator:** Rendkívüli veszély esetén felruházott, korlátlan hatalmú római tisztségviselő (megbízatása max. 6 hónapra szólhatott).
- **Néptribunus:** A plebejusok érdekeit védő római tisztségviselő; személye sérthetetlen volt, és vétójoggal rendelkezett a senatus döntéseivel szemben.
- **Ager publicus:** Közföld Rómában, az állam által meghódított területek, amelyből a patríciusok nagy birtokokat kisajátítottak.
- **Provincia:** A Római Birodalom Itálián kívüli, fegyverrel meghódított és közigazgatásilag megszervezett adófizető tartománya.
- **Limes:** A Római Birodalom erődítményekkel, sáncokkal és őrtornyokkal védett határvonala.
- **Császár:** A Római Birodalom (és későbbi birodalmak) korlátlan hatalmú uralkodója; a megnevezés Julius Caesar nevéből ered.
- **Amfiteátrum:** Ellipszis alakú, lépcsőzetes nézőtérrel körülvett ókori római színház, amely gladiátori játékok és állatviadalok helyszínéül szolgált.
- **Gladiátor:** Rómában a nép szórakoztatására, az amfiteátrumban egymással vagy vadállatokkal fegyveres harcot vívó rabszolga vagy elítélt.
- **Dominatus:** A késő római császárkor nyílt, korlátlan autokratikus egyeduralmi rendszere (Diocletianustól).
- **Népvándorlás:** A 4–6. század között a Belső-Ázsiából induló hun támadás által kiváltott nagyszabású népmozgás, amely a Nyugatrómai Birodalom bukásához vezetett.
- **Keresztényüldözés:** A Római Birodalom hatóságainak fellépése a keresztények ellen, mert megtagadták a császárkultuszt és az államvallásban való részvételt.

Vallások és kultúra

- **Politeizmus:** Többistenhit (pl. egyiptomiak, görögök, rómaiak).
- **Monoteizmus:** Egyistenhit (pl. judaizmus, kereszténység, iszlám).
- **Tízparancsolat:** A zsidó és keresztény vallás alapvető erkölcsi és vallási szabályai, amelyeket Isten adott Mózesnek.
- **Tóra:** A zsidó vallás szent iránymutatása, Mózes öt könyve; a Biblia első öt könyve.
- **Diaszpóra:** Egy nép vagy vallási közösség szétszóródása a világban saját eredeti hazáján kívül.

- **Messiás:** Megváltó. A zsidó vallásban a jövőbeli szabadító, a kereszténységben Jézus Krisztus.
- **Evangélium:** „Örömhír”; Jézus életét, tanításait, halálát és feltámadását elbeszélő újszövetségi könyvek (Máté, Márk, Lukács, János).
- **Szentháromság:** A kereszténység tanítása az egy Isten három személyéről: Atya, Fiú és Szentlélek.
- **Apostol:** Jézus által kiválasztott 12 tanítvány, akiket a hit terjesztésével bízott meg.
- **Kereszténység:** Jézus Krisztus tanításain alapuló monoteista vallás, amely a szeretetet és az egyetemes megváltást hirdeti.
- **Mártír (Mártíromság/Vértanú):** Olyan személy, aki a hitéért és meggyőződéséért vállalja az üldöztetést vagy a halált.
- **Biblia:** A kereszténység szent könyve, amely az Ószövetségből és az Újszövetségből áll.
- **Zsinat:** Egyházi méltóságok (püspökök) hivatalos gyűlése, amelyen hitelvi, egyházfegyelmi és szervezeti kérdésekben hoznak kötelező döntéseket.

2. Középkor (Európa és a magyar középkor)

Az európai középkor és az iszlám

- **Feudalizmus (Hűbériség):** A középkori Európa társadalmi, jogi és gazdasági rendszere, amely a hűbérúr (senior) és a hűbéres (vasszallus) közötti hűség-katonai megállapodáson és birtokadományozáson alapult.
- **Hűbérúr (Senior):** A földbirtokot adományozó, védelmet nyújtó nemes.
- **Hűbéres (Vasszallus):** A földbirtokot kapó, cserébe katonai és egyéb szolgálatot teljesítő nemes.
- **Jobbágy:** A földesúrtól gazdasági függésben lévő, de személyében szabad termelő, aki a jobbágytelket művelte meg adók és szolgáltatások fejében.
- **Uradalom:** A középkori gazdálkodás és igazgatás alapegysége, amely magában foglalta a földesúri birtokot, a jobbágytelkeket és a közös használatú területeket.
- **Rendiség:** Társadalmi berendezkedés, amelyben a jogokat és kötelességeket a születés szerinti rend (nemesség, papság, polgárság) határozza meg, és a rendek részt vesznek a hatalom gyakorlásában.
- **Majoroság (Allódium):** A földesúr saját kezelésű földje az uradalmon belül, amelyet a jobbágyok ingyenes munkával (robot) műveltek meg.
- **Robot:** A jobbágy kötelező, ingyenes munkája a földesúr allódiumán vagy egyéb építkezésein.
- **Nyomásos gazdálkodás:** Földművelési rendszer, amelyben a szántót évente váltakozva művelték, illetve hagyták pihenni (háromnyomásos: őszi, tavaszi, ugar).
- **Jobbágytelek:** A jobbágy kezelésében lévő birtokrész, amely a belső telekből (ház, udvar) és a külső telekből (szántó, rét) állt.
- **Tized:** Az egyháznak fizetendő terményadó (a termés 1/10-e).
- **Céh:** Azonos mesterséget űző kézművesek érdekvédelmi, gazdasági és vallási szervezete a középkori városokban (verseny kizárása, minőség biztosítása).
- **Szerzetes / Szerzetesség:** A világi élettől visszavonult, Istennek szentelt életet élő, szigorú szabályok (szegénység, tisztaság, engedelmesség) szerint, kolostorban lakó egyházi személy.

- **Bencés rend:** Nursiai Szent Benedek által a 6. században alapított legrégibb nyugati szerzetesrend („Imádhozzál és dolgozzál!”).
- **Koldulórendek (*E):** Olyan szerzetesrendek (pl. ferencesek, domonkosok), amelyek elutasították a vagyonbirtoklást, és a hívők adományaiból tartották fenn magukat, városokban prédikálva.
- **Ferences rend:** Assisi Szent Ferenc által a 13. század elején alapított koldulórend.
- **Apátság:** Apát vezette kolostor, szerzetesközösség.
- **Cölibátus:** A római katolikus egyházban a papok és szerzetesek számára kötelező papi nőtlenségi fogadalom.
- **Eretnekség:** Az egyház hivatalos tanításaival ellentétes vallási irányzat vagy nézet.
- **Inkvizíció:** A katolikus egyház bírósági intézménye a középkorban és kora újkorban az eretnekség felkutatására és felszámolására.
- **Invesztitúra:** Az egyházi méltóságok (püspökök) tisztségbe és birtokba való beiktatásának joga.
- **Rendi monarchia:** Olyan feudális államforma, ahol az uralkodó a rendekkel (nemesség, papság, polgárság) megosztva, a rendi országgyűlésen keresztül gyakorolja a hatalmat.
- **Iszlám:** Mohamed próféta által a 7. században megalapított monoteista vallás, szent könyve a Korán.
- **Korán:** Az iszlám vallás szent könyve, amely Allah Mohamednek kinyilatkoztatott szavait tartalmazza.
- **Kalifa:** Mohamed utódja, az iszlám közösség világi és vallási vezetője.
- **Humanizmus:** A reneszánsz műveltségi és eszmei irányzata, amely az embert és a földi élet értékeit, valamint az antik kultúra tanulmányozását állítja a középpontba.
- **Reneszánsz:** „Újjászületés”; a 14. századtól Itáliából induló korstílus, az antik formák és a humanista szemlélet feleleventése (Magyarországon Mátyás udvarában).
- **Román stílus:** A 11–12. századi építészeti stílus: vastag falak, kis méretű, félköríves ablakok, boltozat.
- **Gótika:** A 12–13. századtól elterjedt építészeti stílus: csúcsív, támpillér, magas, karcsú szerkezet, nagy ablakok.

A magyar állam megalakulása és az Árpád-kor

- **Nemzetség:** Közös őstől származó, vérségi köteléken alapuló nomád közösség.
- **Törzsszövetség:** Több, egymással szövetkező törzs politikai szervezete, amelynek élén a fejedelem áll.
- **Kalandozások:** A 9–10. századi magyar támadó, zsákmányszerző hadjáratok Nyugat-Európában és Bizáncban.
- **Szeniorátus (*E):** Öröklési elv a nomád népeknél, amely szerint a nemzetség legidősebb, vezetésre alkalmas férfi tagja örökli a hatalmat.
- **Primogenitúra (*E):** Az elsőszülöttség joga; a trónt az elhunyt uralkodó legidősebb fia örökli.
- **Vármegye:** Területi és közigazgatási egység Magyarországon, amelyet I. István szervezett meg. Központja a vár, élén a király által kinevezett ispán állt.
- **Ispán:** A királyi vármegye és a várkerület élén álló tisztségviselő, aki a királyi jövedelmeket szedte be, bíráskodott és vezette a vármegyei haderőt.
- **Várjobbágy:** A királyi vár kötelékében katonai szolgálatot teljesítő réteg.

- **Várnép:** A királyi vár földjein dolgozó, a vár és a várjobbágyok ellátását biztosító szolgálónép.
- **Királyi szerviens (*E):** Közvetlenül a királynak alárendelt, saját birtokán gazdálkodó, katonáskodó szabad birtokos; a későbbi köznemesség ősatyja.
- **Hospes („Vendég"):** Nyugat-Európából Magyarországra érkező, kiváltságokkal (pl. szabad költözés, önkormányzat) rendelkező telepes.
- **Nemes:** Privilégiumokkal (előjogokkal, pl. adómentesség, saját bíráskodás) rendelkező földbirtokos a feudális társadalomban.
- **Kiváltság (Privilégium):** Uralkodó által egyes személyeknek, csoportoknak vagy városoknak adott jogi előny vagy mentesség.
- **Aranybulla:** 1222-ben II. András által kiadott függőpecsétes királyi oklevél, amely rögzítette a szerviensek és főurak jogait (pl. adómentesség, ellenállási jog).
- **Székelyek:** A keleti határok védelmére Erdélybe telepített, kiváltságokkal (adómentesség, katonai szolgálat, saját önkormányzat) rendelkező magyar népcsoport.
- **Egyházmegye:** Püspök vezette egyházi közigazgatási egység.

A magyar állam a késő középkorban (Anjouk, Hunyadiak)

- **Bandérium:** Főúri vagy királyi magánhadsereg a középkori Magyarországon, amely a földesúr saját zászlója (bandiera) alatt vonult hadba.
- **Aranyforint:** I. Károly által 1325-ben bevezetett, a firenzei forint mintájára vert magyar aranypénz.
- **Regálé:** Királyi felségjogon szedett jövedelmek (pl. bányabér/urbura, harmincadbér, pénzverés, kamara haszna).
- **Urbura (Bányabér):** A bányászok által a királynak fizetendő adó a kibányászott nemesfém után (I. Károly reformja).
- **Kapuadó:** I. Károly által bevezetett közvetlen állami adó, amelyet minden olyan jobbágytelek után fizettek, amelynek kapuján egy szénával megrakott szekér be tudott menni.
- **Harmincad:** A külkereskedelemre kivetett értékvám (az áruk értékének 1/30-a).
- **Kilenced:** I. Lajos 1351-es törvénye; a jobbágyok által a földesúrnak kötelezően fizetendő terményadó, a termés egykilencede.
- **Ősiség:** I. Lajos 1351-es törvénye, amely megtiltotta a nemesi birtok eladását vagy elzálogosítását, a birtok a nemzetségen belül öröklődött, fiág kihalása esetén a királyra szállt vissza (háramlási jog).
- **Perszonálunió:** Két vagy több független állam olyan szövetsége, amelyeket kizárólag a közös uralkodó személye köt össze (pl. Magyarország és Lengyelország I. Nagy Lajos alatt).
- **Szabad királyi város:** Közvetlenül a király alá tartozó, fallal körülvett, önkormányzattal, vásártartási és saját bíráskodási joggal rendelkező település.
- **Mezőváros:** A földesúr fennhatósága alatt álló település, amely vásártartási joggal és egyösszegű adózási kiváltsággal rendelkezett, de nem volt fala.
- **Végvárrendszer:** A török előrenyomulás kivédésére kiépített erődítményrendszer a déli határokon (kiépítője Zsigmond és Hunyadi János).
- **Rendkívüli hadiadó:** Hunyadi Mátyás által kivetett állami adó (1 forint telkenként), amelyet egy évben többször is beszedhetett a kincstár.

- **Fekete sereg:** Hunyadi Mátyás állandó, hivatásos, zsoldosokból álló királyi hadserege.

3. Kora újkor (Földrajzi felfedezések, reformáció, török kor)

A világpiac kialakulása és a vallási megújulás

- **Földrajzi felfedezések:** A 15–16. századi tengeri utak, amelyek új területeket kapcsoltak be az európai kereskedelembe.
- **Gyarmat:** Európai hatalom által meghódított, gazdaságilag kiaknázott, politikailag függő terület.
- **Árforradalom:** A 16. században az amerikai nemesfém beáramlása miatt bekövetkező általános áremelkedés Európában.
- **Tőzsde:** Értékpapírok és áruk szervezett adásvételének intézménye és helye.
- **Ültetvény:** Nagy kiterjedésű, exportra termelő gyarmati mezőgazdasági üzem, amelyben rabszolgák dolgoztak.
- **Kapitalizmus:** A termelési eszközök magántulajdonán és a szabad piaci versenyen alapuló gazdasági-társadalmi rendszer.
- **Tőke:** Olyan vagyon (pénz, gép, áru), amely befektetve értéktöbbletet, profitot termel.
- **Manufaktúra:** Munkamegosztásra épülő, kézműves technikát alkalmazó, tőkés tulajdonban lévő üzemszervezet.
- **Mercantilizmus:** A kora újkor gazdaságpolitikája (pl. Colbert), amely az országon belüli nemesfém felhalmozására törekedett a kivitel támogatásával és védővámokkal.
- **Védővám:** Az állam által a külföldi árukra kivetett magas adó, amely a hazai ipar és kereskedelem védelmét szolgálja.
- **Abszolutizmus:** Kormányzati rendszer a kora újkorban, amelyben az uralkodó a rendi országgyűlés kiiktatásával, a központosított hivatalszervezetre és az állandó hadseregre támaszkodva korlátlanul uralkodik.
- **Búcsúcédula / Búcsú:** A katolikus egyház által pénzért árusított oklevél, amely a bűnök miatti túlvilági büntetések elengedését ígérte (ez ellen lépett fel Luther).
- **Reformáció:** A 16. században Németországból induló vallási és társadalmi mozgalom (Luther), amely a katolikus egyház megújítását célozta, és új protestáns egyházak létrejöttéhez vezetett.
- **Protestantizmus:** A reformáció nyomán létrejött egyházak (evangélikus, református, anglikán) gyűjtőneve.
- **Evangélikus (Lutheránus) egyház:** A Luther Márton tanait követő protestáns egyház (hitalapja a Sola Scriptura - Csak a Biblia; két szentség: keresztség, úrvacsora).
- **Református (Kálvinista) egyház:** A Kálvin János tanait követő protestáns egyház.
- **Unitárius (Antitrinitárius):** Szentháromság-tagadó protestáns irányzat (alapítója Servet Mihály); Erdélyben a négy elfogadott vallás egyike.
- **Ellenreformáció (Katolikus megújulás):** A katolikus egyház mozgalma a 16–17. században a protestantizmus terjedésének megállítására és a katolikus hitélet megújítására (tridenti zsinat, jezsuita rend).
- **Jezsuita rend:** Loyolai Szent Ignác által alapított katonás szervezettségű katolikus szerzetesrend, amely fő feladatának a hit terjesztését, oktatást és diplomáciát tekintette.

- **Barokk:** A 16. század végétől a 18. század közepéig tartó művészeti stílusirányzat, amelyre a túldíszítettség, mozgalmasság, fény-árnyék játék és a hitélet felkorbácsolása jellemző.

Magyarország a kora újkorban és a török hódoltság

- **Hódoltság:** A mohácsi csata és Buda eleste (1541) után az Oszmán Birodalom közvetlen fennhatósága alá került magyar területek.
- **Királyi Magyarország:** A Habsburg-uralkodó fennhatósága alatt maradt nyugati és északi országrész 1541 után.
- **Erdélyi Fejedelemség:** Az oszmán fennhatóság alatt álló, de belső önállósággal rendelkező keleti országrész.
- **Végvár:** A török elleni határvédelem erődítménye.
- **Bevett vallások:** Erdélyben törvényesen elismert felekezetek (katolikus, evangélikus, református, unitárius).
- **Vilajet:** Az Oszmán Birodalom legnagyobb közigazgatási egysége, élén a pasa állt (a Hódoltság központja a Budai Vilajet volt).
- **Szandzsák:** A vilajeten belüli kisebb közigazgatási egység, élén a bég állt.
- **Kettős adózás:** A Hódoltság peremvidékein és falvaiban élő jobbágyok állapota: egyszerre adóztak a török hódítóknak és a nem hódolt területekre elmenekült magyar földesúrnak, egyháznak.
- **Vitézlő rend:** A török elleni harc során kialakult sajátos átmeneti társadalmi réteg a végvárakban szolgáló nemesekből, elmenekült jobbágyokból és jobbágyfiakból.
- **Hajdúk:** Eredetileg fegyveres marhahajcsárok; a török korban katonáskodó réteggé váltak, akiket Bocskai István telepített le saját birtokain, nemességet és kollektív jogokat adva nekik.
- **Vallásszabadság (Erdély):** Az 1568-as tordai országgyűlésen kimondott vallásszabadság, amely négy elfogadott vallást engedélyezett Erdélyben (katolikus, evangélikus, református, unitárius).
- **Kuruc:** A Habsburg-ellenes felkelésekben (Thököly-, Rákóczi-szabadságharc) részt vevő magyar fegyveresek elnevezése.
- **Labanc:** A Habsburg-hű, a császári hadseregben szolgáló katonák neve.
- **Trónfosztás:** Uralkodó vagy uralkodóház megfosztása a tróntól (pl. az 1707-es ónodi országgyűlésen a Habsburg-ház trónfosztása).
- **Újranépesítés:** A török kiűzése után elnéptelenedett területek betelepítése (német, szerb, román, szlovák telepesekkel).

4. A felvilágosodás, a reformkor és az 1848–49-es forradalom

A felvilágosodás és az ipari forradalom

- **Felvilágosodás:** A 18. században kiteljesedő eszmeáramlat, amely az észt, a tapasztalatot és a tudományt helyezte a vallási dogmák fölé, és bírálta a feudális berendezkedést.
- **Racionalizmus:** Az a filozófiai irányzat, amely az emberi megismerés alapjának az észt (rációt) tekinti.

- **Hatalmi ágak megosztása:** Montesquieu elve, miszerint a törvényhozó (parlament), a végrehajtó (kormány) és a bírói hatalmat függetleníteni kell egymástól a zsarnokság elkerülésére.
- **Népszuverenitás (Népfelség elve):** Rousseau által megfogalmazott elv, miszerint a hatalom forrása a nép, amely a jogait a társadalmi szerződés értelmében átruházza az államra.
- **Társadalmi szerződés:** A felvilágosodás államelmélete, amely szerint a hatalom forrása a nép: az emberek jogaik egy részéről lemondanak az állam javára a biztonságért és szabadságért cserébe, de ha az állam visszaél a hatalommal, a szerződés felbontható.
- **Alkotmány:** Az államszervezet működésének és az állampolgári jogoknak az alapvető szabályait rögzítő törvény.
- **Köztársaság:** Államforma, amelyben az államfőt meghatározott időre választják.
- **Parlament:** Törvényhozó, népképviseleti testület.
- **Szabadkőművesség:** A felvilágosodás korában szerveződő titkos vagy félnyilvános társaságok, amelyek az emberiség erkölcsi és szellemi felemelését tűzték ki célul.
- **Felvilágosult abszolutizmus:** A 18. században Közép- és Kelet-Európában elterjedt uralkodói politika, amely felvilágosult reformokkal (oktatás, jobbágyvédelem, gazdaságfejlesztés) próbálta modernizálni az országot az abszolutista uralkodói hatalom megőrzése mellett.
- **Alkotmányos monarchia:** Olyan államforma, ahol a király hatalmát az alkotmány korlátozza. A törvényhozás a parlament, a végrehajtás a parlamentnek felelős kormány kezében van („a király uralkodik, de nem kormányoz”).
- **Ipari forradalom:** A termelési technikák gyökeres átalakulása a 18. század végétől Angliában, ahol a kézművészetet felváltotta a gőzgéppel hajtott gyári nagyipar, és átalakította a társadalmat.
- **Második ipari forradalom:** A 19. század második felének technikai-gazdasági átalakulása: villamosság, vegyipar, acélgyártás, belső égésű motor, tömegtermelés, tudományos kutatás alkalmazása az iparban.
- **Polgárság (burzsoázia):** Városi, vagyonos, iparból és kereskedelemből élő társadalmi réteg; az ipari forradalom után a tőkés tulajdonosok osztálya.
- **Gyár:** Olyan tőkés ipari üzem, amelyben gépekkel, munkamegosztásban dolgoznak a bérmunkások.
- **Demográfiai robbanás:** A népesség hirtelen, gyors növekedése a halandóság (járványok, éhínségek) csökkenése és a higiénia javulása miatt.
- **Urbanizáció:** Városiasodás; a városi népesség arányának gyors növekedése, a városok számának és méretének növekedése.
- **Urbárium (Úrbéri rendelet):** Mária Terézia 1767-es rendelete, amely rögzítette és maximálta a jobbágyi terheket (pl. heti 1 nap igás vagy 2 nap gyalogrobot) a jobbágyok adóképességének védelmében.
- **Ratio Educationis:** Mária Terézia 1777-es tanügyi rendelete, amely állami irányítás alá vonta a magyarországi oktatást és szabályozta az iskolarendszert.
- **Türelmi rendelet:** II. József 1781-es rendelete, amely szabadabb vallásgyakorlatot és hivatalviselést biztosított a protestánsoknak és görögkeletieknek.

A magyar reformkor és az 1848–49-es forradalom

- **Reformkor:** A magyar történelem 1825/1830 és 1848 közötti időszaka, amelynek célja a polgári átalakulás, a nemzeti függetlenség és az ország modernizációja békés, törvényes reformok útján.
- **Polgárosodás:** A rendi társadalom átalakulása a törvény előtti egyenlőségen, a magántulajdonon és a polgári szabadságjogokon alapuló társadalommá.
- **Cenzúra:** A kiadásra szánt nyomtatványok (újságok, könyvek) állami ellenőrzése és engedélyezése a politikai vagy vallási szempontból nemkívánatos tartalmak kiszűrésére.
- **Rendi országgyűlés:** A reformkorban a nemesség és az egyház követeiből álló, két táblás törvényhozás.
- **Megyerendszer:** A nemesi önkormányzat rendszere: a vármegye közgyűlése és tisztikara (főispán, alispán).
- **Nyelvújítás:** A magyar nyelv megújítása a 18–19. század fordulóján (szóalkotás, idegen hatások kiszorítása).
- **Jobbágykérdés:** A reformkor központi problémája: a jobbágyság helyzetének rendezése és felszabadítása.
- **Kormányzó-elnök:** Kossuth tisztsége 1849 áprilisától, a Függetlenségi Nyilatkozat után.
- **Hitel:** Széchenyi István 1830-as alapvető műve, amely rámutatott a feudális berendezkedés és az ősiség törvényének tarthatatlanságára, szorgalmazva a tőkés modernizációt.
- **Önkéntes örökváltság:** Jobbágyfelszabadítási forma (1839–40), ahol a jobbágy és a földesúr önkéntes megállapodás alapján váltotta meg a jobbágyi terheket és a földet.
- **Kötelező örökváltság:** Az 1848-as áprilisi törvényekben elfogadott jobbágyfelszabadítási forma: a jobbágyok a földesúri terhek alól államilag kötelezően mentesültek, a földesurakat pedig az állam kártalanította.
- **Közteherviselés:** A nemesi adómentesség eltörlése; az az elv, hogy származásra való tekintet nélkül mindenkinek adóznia kell.
- **Érdekegyeztetés:** A reformkori ellenzék (Kossuth) politikája, amely a nemesség és a jobbágyság érdekeinek egyesítésére törekedett a közös nemzeti célok (függetlenség, polgárosodás) elérésére.
- **Áprilisi törvények:** V. Ferdinánd által 1848. április 11-én aláírt törvénycsomag, amely megteremtette a független, polgári Magyarország jogi alapjait (jobbágyfelszabadítás, felelős kormány, népképviseleti országgyűlés).
- **Felelős kormány:** Olyan végrehajtó hatalom (kormány), amely nem az uralkodónak, hanem a választott népképviseleti parlamentnek tartozik felelősséggel (az első Batthyány-kormány).
- **Népképviseleti országgyűlés:** Olyan törvényhozó testület, ahová a képviselőket a vagyoni és műveltségi cenzus alapján szavazati joggal rendelkező állampolgárok választják (a rendi országgyűlés helyett).
- **Jobbágyfelszabadítás:** A jobbágyi függőség és a földesúri szolgáltatások (robot, tized, kilenced) jogi eltörlése, a jobbágyok felruházása polgári jogokkal és a megművelt föld tulajdonjogával.
- **Nemzetőrség:** Az 1848-as áprilisi törvények alapján a polgári rend és a belső nyugalom fenntartására létrehozott fegyveres polgári alakulat.
- **Honvédség:** Az 1848-as Batthyány-kormány által az ország védelmére megszervezett magyar nemzeti hadsereg.

- **Függetlenségi Nyilatkozat:** A debreceni országgyűlés által 1849. április 14-én elfogadott dokumentum, amely kimondta a Habsburg-ház trónfosztását és Magyarország függetlenségét.
- **Nemzetiségi határozat (1849):** A magyar országgyűlés által 1849 júliusában elfogadott határozat, amely széles körű nyelvhasználati és kulturális jogokat biztosított a magyarországi nemzetiségeknek.

5. A dualizmus kora és a XIX. század eszméi

A 19. század eszméi és a nemzetállamok

- **Liberalizmus (Szabadelvűség):** A 19. század meghatározó politikai eszméje, amely az egyéni szabadságjogokat (szólás-, sajtó-, vallásszabadság), a törvény előtti egyenlőséget és a magántulajdon védelmét helyezi a középpontba.
- **Nacionalizmus:** Nemzeti eszme; az a politikai irányzat, amely a nemzetet tekinti a legfőbb közösségnek és a nemzetállam megteremtését, védelmét tűzi ki célul.
- **Konzervativizmus:** Olyan politikai gondolkodásmód, amely a hagyományok, a kipróbált intézmények és a társadalmi rend lassú, szerves fejlődését támogatja a hirtelen forradalmi változásokkal szemben.
- **Szocializmus:** Olyan eszmeáramlat és mozgalom, amely a társadalmi egyenlőtlenségek megszüntetésére, a magántulajdon korlátozására és a munkásosztály érdekeinek védelmére törekszik.
- **Keresztényszocializmus:** XIII. Leó pápa *Rerum novarum* enciklikája nyomán kibontakozó irányzat, amely a keresztény erkölcs alapján kereste a választ a munkáskérdésre (társadalmi szolidaritás, állami védőintézkedések).
- **Marxizmus:** Marx és Engels tanítása, amely szerint a társadalom fejlődését az osztályharc mozgatja, és a tőkés társadalmat a proletárforradalom váltja fel a kommunista társadalommal.
- **Kommunizmus:** Munkásmozgalmi irányzat, amely forradalommal, a magántulajdon felszámolásával törekszik osztály nélküli társadalom megteremtésére.
- **Osztályharc:** A marxizmus szerint a társadalmi osztályok (tőkések és munkások) érdekellentétéből fakadó küzdelem.
- **Proletariátus:** A bérmunkából élő, termelőeszközökkel nem rendelkező ipari munkásosztály.
- **Szakszervezet:** A munkavállalók érdekvédelmi szervezete, amely a jobb munkakörülményekért és magasabb bérekért küzd a munkaadókkal szemben.
- **Monopólium:** A 19. század végétől kialakuló nagyvállalati szövetségek (pl. kartell, tröszt) a piac felosztására és a szabad verseny korlátozására.
- **Szufragett:** A 19. század végén és a 20. század elején a nők választójogáért küzdő nők elnevezése.
- **Antiszemitizmus:** Zsidóellenesség; a zsidó népességgel szembeni vallási, faji vagy társadalmi gyűlölet és diszkrimináció.
- **Emancipáció:** Egy társadalmi csoport (pl. a zsidóság vagy a nők) egyenjogúsítása, felszabadítása a korábbi jogi korlátozások alól.
- **Asszimiláció:** Beolvadás; az a folyamat, amelynek során egy kisebbségi népcsoport átveszi a többségi nemzet nyelvét, kultúráját és identitását.

Neoabszolutizmus és a dualista Magyarország

- **Osztrák–Magyar Monarchia:** Az 1867-es kiegyezéssel létrejött, két államból (Ausztria és Magyarország) álló birodalom, közös uralkodóval.
- **Képviselőház és főrendiház:** A dualizmus kori magyar országgyűlés két háza: a választott képviselőké, illetve az arisztokraták, főpapok és kinevezett tagok testülete.
- **Passzív ellenállás:** A magyar nemesség magatartása a Bach-korszakban (Deák Ferenc vezetésével): megtagadták a tisztségek vállalását, az adófizetést és a császári rendeletek végrehajtását.
- **Kiegyezés (1867):** Az osztrák uralkodóház és a magyar politikai elit közötti kompromisszum, amely létrehozta az Osztrák–Magyar Monarchiát.
- **Dualizmus / Dualista állam:** Kétközpontú (Bécs és Pest-Buda/Budapest) alkotmányos monarchia, ahol a két állam saját belső függetlenséggel rendelkezett, de közös uralkodó és közös ügyek kötötték össze őket.
- **Közös ügyek:** Az Osztrák–Magyar Monarchiában a két állam által közösen irányított területek: külügy, hadügy és az ezeket fedező pénzügy.
- **Politikai nemzet:** Az államhatárokon belül élő valamennyi állampolgár összessége, nemzetiségre és anyanyelvre való tekintet nélkül (a dualizmus kori magyar nemzetiségi politika alapelve).
- **Nemzetiségi törvény (1868):** Eötvös József által előkészített törvény, amely az „egységes magyar nemzet” elvén belül széles körű nyelvhasználati jogokat biztosított a nemzetiségeknek az alsóbb fokú közigazgatásban és az oktatásban.
- **Torlódó társadalom:** A dualizmus kori Magyarországra jellemző társadalmi szerkezet, ahol a régi, tradicionális feudális rétegek (arisztokrácia, dzsentri, parasztság) és az új polgári tőkés rétegek (nagytőkések, középpolgárság, ipari munkásság) egymás mellett éltek.
- **Dzsentri (*E):** Az elszegényedett, birtokát elveszített magyar középnemesi réteg, amely főként az állami közigazgatásban (dzsentri-hivatalnok) vállalt munkát.
- **Kivándorlás:** Gazdasági okokból (földhiány, szegénység) elkövetkező tömeges elvándorlás az országból (Magyarországról főként az USA-ba a dualizmus korában).
- **Millennium:** A honfoglalás 1000. évfordulójára rendezett országos ünnepségsorozat és kiállítás 1896-ban Budapesten.

6. Az I. világháború és a két világháború közötti kor

Az első világháború és a szövetségi rendszerek

- **Antant:** Az I. világháborúban győztes szövetségi rendszer (eredetileg Nagy-Britannia, Franciaország és Oroszország kötötte).
- **Központi hatalmak:** Az I. világháború egyik hadi szövetsége (Németország, Osztrák–Magyar Monarchia, Törökország, Bulgária).
- **Állóháború / Lövészárok-háború:** Olyan hadi helyzet, ahol a védelmi vonalak (lövészárkok) kiépülése miatt a frontok megmerevednek, és a felek felőrlő küzdelmet folytatnak.
- **Hátország:** A háborúban álló ország front mögötti területe, amely a hadsereg ellátását és a termelést biztosítja.

- **Jóvátétel:** A háborúban vesztes államok által a győzteseknek fizetendő kártérítés a háborús pusztításokért.
- **Népszövetség:** Az I. világháború után a béke megőrzésére és a nemzetközi konfliktusok békés rendezésére létrehozott nemzetközi szervezet (az ENSZ elődje).
- **Bolsevizmus:** Lenin vezette orosz szocialista irányzat, amely a forradalmi hatalomátvételt és a hivatásos forradalmárokból álló párt vezető szerepét hirdeti.
- **Szovjet:** Orosz nyelven „tanács”: munkások, katonák és parasztok forradalmi választott testülete.
- **Önrendelkezési jog:** A népek joga, hogy maguk döntsenek állami hovatartozásukról.
- **Utódállam:** A Monarchia felbomlása után létrejött új vagy megnagyobbodott állam (pl. Csehszlovákia, Jugoszlávia, Románia).

Totalitárius rendszerek és a Horthy-kor

- **Őszirózsás forradalom:** 1918. októberi polgári demokratikus forradalom Magyarországon, amely Károlyi Mihályt juttatta hatalomra és az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásához vezetett.
- **Tanácsköztársaság:** 1919. március 21. és augusztus 1. között fennálló kommunista diktatúra Magyarországon (Kun Béla vezetésével), amely a szovjet modellt követte.
- **Vörösterror:** A Tanácsköztársaság idején a politikai ellenfelek ellen alkalmazott erőszak.
- **Fehérterror:** A Tanácsköztársaság bukása után az ellenforradalmi erők (különítményesek) bosszúszerű, erőszakos fellépése a baloldaliak és a zsidók ellen.
- **Trianoni békeszerződés:** Az I. világháborút lezáró béke Magyarországgal (1920. június 4.), amelynek értelmében az ország elveszítette területének kb. $2/3$-át és lakosságának több mint felét.
- **Revízió / Irredentizmus:** A trianoni békeszerződés felülvizsgálatára, az elcsatolt magyar területek visszaszerzésére törekvő politika és mozgalom a Horthy-korszakban.
- **Kisantant:** Csehszlovákia, Románia és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság (Jugoszlávia) 1920–1921-ben létrehozott katonai-politikai szövetsége a magyar revíziós törekvések kivédésére.
- **Konszolidáció:** Politikai és gazdasági megszilárdulás, rendteremtés. Magyarországon a Bethlen István miniszterelnökségéhez (1921–1931) kötődő időszak.
- **Pengő:** Bethlen István által 1927-ben bevezetett új, értékálló magyar valuta az infláció megállítására.
- **Numerus clausus:** „Zárt szám”; az 1920-ban elfogadott törvény, amely az egyetemi hallgatók felvételét a nemzetiségek számarányához kötötte (főként a zsidó hallgatók arányának korlátozására szolgált).
- **Fasizmus:** Mussolini által Olaszországban kiépített szélsőjobboldali, diktatórikus, vezérkultuszra és államközpontúságra építő rendszer.
- **Nácizmus (Nemzeti szocializmus):** Hitler által Németországban kiépített szélsőjobboldali, fajgyűlölő, antiszemitizmusra és agresszív külpolitikára épülő totalitárius diktatúra.
- **Totális állam / Totális diktatúra:** Olyan politikai rendszer, ahol az állam a társadalom és a magánélet minden területét teljes ellenőrzése alatt tartja, egypártrendszert és terrort alkalmazva.

- **Egypártrendszer:** Olyan diktatórikus berendezkedés, ahol csak egyetlen politikai párt működése engedélyezett, és az teljesen összefonódik az államhatalommal.
- **Sztálinizmus:** Sztálin által a Szovjetunióban kiépített kommunista diktatúra (személyi kultusz, tervutasításos gazdaság, erőszakos kollektivizálás, GULAG táborok).
- **GULAG:** A szovjet kényszermunkatáborok rendszere, ahová a politikai elítélteket és ártatlanokat hurcolták el.
- **Zsidótörvények:** A Horthy-korszakban (1938, 1939, 1941) elfogadott diszkriminatív törvények, amelyek lépésről lépésre korlátozták a zsidóság gazdasági, társadalmi jogait, végül megtiltották a vegyes házasságokat.
- **Világgazdasági válság:** Az 1929-ben az USA-ból induló, az egész világot érintő mély gazdasági válság: a termelés visszaesése, bankcsődök, tömeges munkanélküliség.
- **New Deal:** Roosevelt gazdaságpolitikája a válság leküzdésére: állami beavatkozás, közmunkák, szociális intézkedések.
- **Vezérkultusz:** A diktátor (Führer, Duce, Sztálin) személyének istenítése és feltétlen követése.
- **Élettér:** A nácizmus tana, amely szerint a német népnek keleten több területre van szüksége.

7. A második világháború és a hidegháború

A második világháború és a holokauszt

- **Tengelyhatalmak:** A II. világháborúban Németország, Olaszország és Japán által vezetett katonai szövetség.
- **Antifasiszta koalíció:** A II. világháborúban a tengelyhatalmak ellen összefogott szövetségesek (USA, Nagy-Britannia, Szovjetunió).
- **Holokauszt:** A náci Németország és szövetségesei által elkövetett szisztematikus, államilag megszervezett népirtás, amely kb. 6 millió európai zsidó (és más megbélyegzett csoportok) megsemmisítését eredményezte.
- **Villámháború (Blitzkrieg):** Olyan katonai stratégia, amely a gyors, meglepetésszerű támadással próbálja lezárni a háborút az ellenfél felkészülése és mozgósítása előtt.
- **Koncentrációs tábor / Megsemmisítőtábor:** A nácik által kiépített táborrendszer, amely az ellenzékiek, hadifoglyok és főként a zsidók kényszermunkájára és tömeges kivégzésére (gázkamrák) szolgált (pl. Auschwitz-Birkenau).
- **Gettó:** A zsidók számára kijelölt, elzárt városrész.
- **Deportálás:** Személyek erőszakos elszállítása lakóhelyükről (a holokausztban táborokba).
- **Végső megoldás:** A nácik terve az európai zsidóság teljes megsemmisítésére.
- **Partizán:** A megszállt területeken a szabályos hadseregen kívül működő, fegyveres ellenálló.
- **Munkaszolgálat:** A Horthy-korszakban a katonai fegyveres szolgálatra „megbízhatatlannak” ítélt személyek (főként zsidók) kötelező, fegyvertelen, embertelen körülmények közötti fizikai kényszermunkája a fronton és a hátországban.
- **Kiugrási kísérlet:** Horthy Miklós kísérlete 1944. október 15-én a II. világháborúból való kilépésre és fegyverszünet kötésére a Szovjetunióval, amely a nyilas hatalomátvétel miatt kudarcba fulladt.

- **Málenkij robot:** „Egy kis munka”; a szovjet csapatok által 1944–45-ben Magyarországról a Szovjetunióba kényszermunkára elhurcolt civil lakosok (kb. 600 ezer ember) sorsa.
- **Lakosságcsere:** Két állam megállapodása alapján nemzetiségi csoportok kölcsönös áttelepítése (pl. magyar–csehszlovák lakosságcsere).

A hidegháború és a kétpólusú világ

- **Hidegháború:** A II. világháború után kialakult, nyílt fegyveres összecsapás nélküli, de politikai, ideológiai, gazdasági és fegyverkezési versenyt hozó konfliktus az USA és a Szovjetunió vezette tömbök között (1947–1991).
- **Kétpólusú (Bipoláris) világ:** A Föld politikai berendezkedése a hidegháború alatt, ahol két szuperhatalom (USA és Szovjetunió) köré szerveződtek a szövetségi rendszerek.
- **Vasfüggöny:** Európát a hidegháborúban keleti (szocialista) és nyugati (kapitalista) tömbre elválasztó műszaki határzár és ideológiai választóvonal.
- **Szuperhatalom:** A második világháború után a világpolitikát meghatározó két hatalom: az USA és a Szovjetunió.
- **Elrettentés:** Atomfegyverek kölcsönös fenyegetése, amely a nyílt háború kitörését megakadályozta.
- **Kereszténydemokrácia:** A II. világháború után Nyugat-Európában meghatározóvá vált politikai irányzat, amely a keresztény értékrendet ötvözi a demokráciával és a szociális piacgazdasággal.
- **El nem kötelezett országok:** Egyik katonai tömbhöz sem csatlakozó államok (pl. India, Jugoszlávia, Egyiptom).
- **Enyhülés:** A hidegháborús feszültség csökkenése a két szuperhatalom között.
- **Jóléti állam:** Az állam kiterjedt szociális ellátórendszert működtet a polgárok biztonságáért.
- **Népi demokrácia:** A szovjet befolyás alá került kelet-európai országok rendszerének korai elnevezése, amely formálisan többpárti volt, valójában a kommunisták irányítottak.
- **Szovjetizálás:** A szovjet modell átvétele: egypárti diktatúra, államosítás, tervgazdaság.
- **NATO:** Észak-atlanti Szerződés Szervezete; 1949-ben alapított nyugati katonai védelmi szövetség a szovjet terjeszkedés ellen.
- **Varsói Szerződés:** 1955-ben a Szovjetunió és kelet-európai csatlós államai által létrehozott katonai szövetség (a NATO ellensúlyozására).
- **KGST (Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa):** A szovjet tömb szocialista országainak 1949-ben létrehozott gazdasági szervezete a szovjet befolyás és központi tervgazdálkodás koordinálására.
- **Tervgazdaság / Irányított gazdaság / Tervutasításos rendszer:** A szocialista államokban alkalmazott gazdaságirányítás, ahol a magántulajdont eltörölték, és a termelést, árakat az állami tervhivatal kötelező központi tervek alapján határozta meg.
- **Kollektivizálás:** A magántulajdonban lévő paraszti földek és eszközök erőszakos államosítása és termelőszövetkezetekbe (TÉSZ) tömörítése a szocialista blokkban.

8. A Rákosi- és Kádár-korszak, a rendszerváltoztatás és a jelenkor

Rákosi-korszak és az 1956-os forradalom

- **Szalámitaktika:** Rákosi Mátyás és a kommunisták módszere a többpártrendszer felszámolására: a demokratikus ellenzéki pártokat szeletenként (belső szétveréssel, zsarolással, letartóztatásokkal) megsemmisítették.
- **Pártállam:** A kommunista diktatúrákra jellemző berendezkedés, ahol a diktatórikus állampárt szervei és vezetői teljesen egybefonódnak az állami hivatalokkal és irányítással.
- **ÁVH (Államvédelmi Hatóság):** A Rákosi-diktatúra hírhedt politikai titkosrendőrsége, amely a rendszer ellenségeinek vélt személyek üldözését, kínzását és koncepciós pereket bonyolított le.
- **Koncepciós per:** Koholt vádak alapján, előre megírt ítélettel lefolytatott kirakatper a politikai ellenfelek megsemmisítésére (pl. Rajk László pere).
- **Kulák:** A módosabb gazdálkodó paraszt megbélyegző elnevezése a szovjet és a magyar kommunista rendszerben; „osztályellenségként” üldözték, földjét elkobozták, a Szovjetunióban a kollektivizálás során deportálták vagy megsemmisítették.
- **Kuláklista:** A módos parasztok jegyzéke a Rákosi-korban, akik a beszolgáltatás és az üldözés célpontjai voltak.
- **Internálás:** Személyek bírói ítélet nélküli kényszerintézkedéssel történő elzárása, kijelölt táborokba (pl. Recsk) vagy kényszerlakhelyre való telepítése.
- **Kitelepítés:** A Rákosi-rendszerben az „osztályellenségnek” nyilvánított személyek (pl. arisztokraták, polgárok) erőszakos elhurcolása a nagyvárosokból vidékre vagy kényszermunkatáborokba.
- **Beszolgáltatás:** A Rákosi-korban a parasztságra kényszerített, elviselhetetlenül magas mezőgazdasági terménybeadási kötelezettség.
- **Kultusz / Személyi kultusz:** A diktátor (pl. Sztálin, Rákosi) tévedhetetlenségének hirdetése, túlzó és kötelező dicsőítése az élet minden területén.
- **Munkástanács:** Az 1956-os forradalom alatt a gyárakban és üzemekben az irányítás átvételére és a dolgozók képviseletére alakult önigazgató testület.
- **Pufajkások:** Az 1956-os forradalom eltiprása után Kádár János által megszervezett fegyveres karhatalmi alakulatok tagjai, akik nyers erőszakkal verték le a még létező ellenállást.

Kádár-korszak és a rendszerváltoztatás

- **Gulyáskommunizmus / Puha diktatúra:** A Kádár-rendszer (1956–1989) elnevezése az 1960-as évektől, amely a relatív életszínvonal-emeléssel, az árubőséggel és a magánéletbe való kisebb beleszólással biztosította a lakosság passzivitását.
- **Új Gazdasági Mechanizmus:** 1968-ban bevezetett gazdasági reform a Kádár-korszakban, amely bizonyos piaci elemeket és vállalati önállóságot engedélyezett a tervutasításos rendszerben.
- **3T (Tiltott, Tűrt, Támogatott):** Aczél György által irányított kultúrpolitika és cenzúra a Kádár-korszakban.
- **Második gazdaság (*E):** A szocialista állami szektor mellett legálisan vagy félig legálisan létező magángazdasági tevékenységek (pl. háztáji gazdálkodás, GMK), ami pluszjövedelmet biztosított a lakosságnak.

- **Háztáji:** A termelőszövetkezeti (TÉSZ) tagoknak engedélyezett kisméretű saját földdarab, ahol saját célra vagy eladásra termelhettek.
- **Kádári alku:** A kádári vezetés és a társadalom hallgatólagos megegyezése: politikai szerepvállalás helyett jobb életszínvonal.
- **Hiánygazdaság:** A tervgazdaság jellemzője: tartós áru- és szolgáltatáshiány.
- **Demokratikus ellenzék:** Az 1970-es évektől szerveződő, főként értelmiségiekből álló ellenzéki csoportosulás.
- **Szerkezetváltás:** A gazdaság átalakítása a rendszerváltoztatás után (nehézipar leépülése, piacgazdaság kialakulása).
- **Szamizdat (*E):** „Saját kiadás"; a szocialista diktatúrákban illegálisan nyomtatott és terjesztött, cenzúrázatlan politikai könyvek, folyóiratok.
- **Ellenzéki Kerekasztal (EKA) (*E):** 1989-ben az elnyomó kommunista hatalommal szemben összefogó ellenzéki szervezetek és pártok egyeztető fóruma.
- **Nemzeti Kerekasztal:** 1989 nyarán az állampárt (MSZMP), az Ellenzéki Kerekasztal és a harmadik oldal tárgyalássorozata, amely előkészítette a békés átmenetet a demokráciába.
- **Rendszerváltoztatás / Rendszerváltás:** Az 1989–1990-ben zajló folyamat, amely során Magyarországon a szocialista egypártrendszer és tervgazdaság helyébe a többpárti polgári demokrácia és a piacgazdaság lépett.
- **Privatizáció:** Magánosítás; az állami tulajdonban lévő vagyon (gyárak, földek, szolgáltatások) magánkézbe adása a rendszerváltoztatás során.
- **Kárpótlás:** A rendszerváltás utáni folyamat, amely során az állam vagyoni vagy pénzbeli kárpótlásban részesítette a kommunista és náci diktatúra alatt sérelmet szenvedetteket, elkobzott vagyontárgyakat.

Jelenkor és nemzetközi integráció

- **Jogállam:** Olyan állami berendezkedés, ahol a hatalom gyakorlása a jogszabályoknak megfelelően történik, garantáltak a polgári szabadságjogok, és a bírói hatalom független a végrehajtótól.
- **Sarkalatos törvény:** Olyan kiemelt fontosságú törvény, amelynek elfogadásához vagy módosításához a jelenlévő országgyűlési képviselők kétharmadának szavazata szükséges.
- **Európai Unió (EU):** Európai államok gazdasági és politikai integrációs szervezete (Magyarország 2004. május 1-jén csatlakozott).
- **Schengeni egyezmény:** Az Európai Unió tagállamai közötti belső határellenőrzés eltörlését és a külső határok közös védelmét biztosító egyezmény.
- **Kisebbség / Nemzetiség:** Egy államon belül kisebbségben élő, saját nyelvi, kulturális, nemzeti identitással rendelkező népcsoport.
- **Autonómia:** Önrendelkezés, önkormányzati jogok köre, amelyet egy állam biztosít egy adott régiónak vagy nemzetiségi közösségnek.
- **Kettős állampolgárság:** Olyan jogi állapot, amikor egy személy egyidejűleg két független állam állampolgára.
- **Globalizáció:** Világméretű egységesülési folyamat a gazdaságban, pénzügyekben, kultúrában és kommunikációban.
- **Európai integráció:** Európai államok gazdasági és politikai közeledése, együttműködése (EGK, majd EU).

- **Euró:** Az Európai Unió közös pénze.
- **Alaptörvény:** Magyarország alkotmánya, 2012. január 1-jétől hatályos.
- **Alkotmánybíróság:** A törvények és jogszabályok alaptörvény-ellenességét vizsgáló testület.
- **Népszavazás:** A választópolgárok közvetlen döntése egy kérdésről.
- **Nemzetiségi önkormányzat:** A magyarországi nemzetiségek kulturális autonómiát gyakorló, választott szerve.
- **Szórvány:** Kisebbségi közösség, amely nem összefüggő területen, kis számban él többségi környezetben.